

HUSZÁR SÁNDOR

Egy nyugalmazott kötélzáncos vallomása

(Mondjuk, hogy)
elbeszélés

*Ajánlom szeretettel
dr. Szilárd János professzor úrnak*

A cím s a műfaji megjelölés elhangzása után a Professzor felkapta a fejét:

– Hogyhogy kötélzáncos? És mi az, hogy elbeszélés?

– Kötélzáncos voltomra vonatkozóan később adnék magyarázatot – mondtam –, az elbeszélést, mint előadási formát, azt hiszem, nem kell külön lábjegyzetelnem.

– Álljunk csak meg! – vezényelt a Professzor, és amúgy rezignált, vagy még inkább fáradt tekintetében ideges fények villogtak. – Maga nekem azt mondta, hogy írós...

– Engem illetően vannak ilyen vélemények is Professzor úr, higgye el.

– Kérem épp ezt akarok: hinni. Ezért tudnom kell már a beszélgetésünk elején, hogy ön konzultációra jött hozzám, vagy az a célja, hogy művészetével elszóraztasson?

Kissé lehajtottam a fejemet, mert éreztem, hogy igaza van. De arra is ráébredtem, hogy ha én itt az írói életérzés, intuíció és az élettények leltári, úgymond objektív felsorakoztatása közötti különbséget kezdem magyarázni, akkor feláll, és faképnél hagy. Mondván, hogy én őt ne oktassam.

Valami isteni sugallatra nem magyarázkodtam. És – vannak az életutamon ilyen zseniális felvillanások – megtaláltam a bűvös szót.

– Én beteg vagyok, Professzor úr – mondtam.

Ez hatott. Hosszú pszichiáteri pályája során miket nem látott ő már! – Ez volt a megtorpanásában. Meg egy halk hümmögés. Vagyis, hogy elfogadja az érvelést.

– Tessék tehát engem úgy hallgatni, mint azt a tegnapi Napóleont.

Ez kissé felderítette. Mintha az lett volna az arcán, hogy: persze, persze, hisz az esetek az első percekben rendszerint homályosak. Kicsit azon akadhatott fenn, hogy az ő eddigi páciensei nem voltak ilyen készségesek a dilijük elismerése tárgyában. Ha csak nem csináltak valami egetverő disznóságot. De hát én nem úgy nézek ki. Ezért állítom, hogy szerintem halványan el is mosolyodott. Ám a bólogatás az tény, arra jól emlékszem.

– Rendben van, uram – mondtotta. – Adok magának egy órát. És igyekszem szó nélkül végighallgatni. Több időm ma nincs, mert előadásaim vannak, és még vizitelnem is kell.

Megköszöntem a türelmét. És nagy lélegzetet véve bele akartam kezdeni.

– Egy pillanat! – vette vissza a szót a Prof. – Kollégánóm, a gyermekgyógyász professzornő, aki úgy tűnik, önnek is barátja, elmondotta, hogy ön depresszív.

– Ez így igaz, Professzor úr.

– Csak azért, hogy ne ismétljünk, hogy időt spóroljunk. Na és még valami: egy könyvtárra való olvasnivalót is adott magáról. Lexikonokat, emlékiratokat, szóval sok

mindent. Tudom, hogy ön a Ceaușescu alatti Romániában jelentős nemzetiségi – hogy fejezzem ki magam – káder ember volt. Színgazgató, főszerkesztő, író, két tucat könyv szerzője, satöbbi, satöbbi.

– Főleg ez az utóbbi – mondtam keserűen.

– Ja igen – folytatta a Professor, ügyet se vetve a humoromra –, és még valami, nagyon fontos dolog: hogy önnek nincsenek filléres gondjai. Szép lakást kapott a magyar kormányzattól. Rokkantnyugdíjas. Ön is, meg a felesége is. Ez nagyon fontos.

– Ez valóban nagyon, nagyon fontos, Professor úr.

– A túlhangsúlyozást nem értem, de hadd magyarázzam meg, miért mondtam el mindezt: egy ilyen, alapjában kiegyensúlyozott léthelyzetről indulni egy diagnózis felállításánál döntő kérdés ám! Szóval ért engem...

– Értem, Professor úr.

– Na akkor start! Ígérem, hogy nem szólok többet egy szót se.

– Köszönöm.

– Csak egyet kérek: én nem bánom, ha drótostótnak is nevezi magát, de magyarázza meg a címeit, különben a dilijének a számlájára from. Érti? Tőlem nevezheti magát, aminek akarja, zenebohócnak, ha úgy tetszik, csak magyarázza meg, hogy ez mi: elbeszélés, költészet vagy kényszerképzet.

* * *

– Szóval lehet, hogy ön furcsállni fogja, de én gyerekkoromban pap akartam lenni. Merthogy – tudom – egy ilyen életcél nehezen terem meg a külvárosi grundok bandaharcainak színterén. A lélek művelése ez, nem a földé. Ahogy ma értelmezem: a vallás az elmékedésnek az a foka, amelyen az egyed, az ember megteremti magában az Istent...

– Ez szép, ez szép gondolat – jegyezte meg halkan a Professor.

– Persze nekem ehhez megfelelő elmélyülési alapom is volt. Ugyanis szüleim kenyérkereséssel voltak elfoglalva, s emiatt zsenge gyerekkoromtól egyedül tengődtem egy külvárosi szoba-konyhás telken. A vasárnapi templom volt számomra a nagyvilág, ahová édesanyám kezét fogva elmehettem. Az iskolában kit üdvözöltem ismerősen? No nem a padtársamat, Bubit, a helyi sörgyáros fiát, hanem a pap bácsit. Én ugyanis kövér gyereket még láttam, de sonkászsemlét, akkorát, amiből Bubi délelőttönként kettőt is lenyelt, soha életemben. A pap bácsi pedig olyan volt, mint a többi.

Sietek azonban önt figyelmeztetni arra, hogy ez az életcélom nem végleges. Nem bizonyult annak, úgy értem. Ugyanis 1940 őszén bevonultak Kolozsvárra Horthy Miklós kardos, csákós, elegáns katonái, és lévén akkor már tizenegy éves, én azonnal kiugrottam a reverendából. Valami ellenállhatatlan erő vonzott most már az egyenruhához. Főleg, amikor a Mátyás téren megpillantottam egy-egy glazékesztyűs, kardos daliát, légies és azon felül is gyönyörű, habosan kacagó hölgyecskék oldalán.

Persze, ha az elmondottak alapján úgy véli, hogy ez nálam közönséges nagyravagyás, akkor én azt ajánlanám, hogy a közönséges szót hagyjuk ki. Az történt ugyanis, hogy édesanyám erőnek erejével gimnáziumba iratott, amihez persze nem volt anyagi fedezete. Mert ugyan mitől is lett volna ilyesmire pénze egy szegény munkásasszonynak? Neki – szegénykémnek – főleg álmiai voltak. Bár az is lehet, hogy főleg rémálmai lehettek. Ugyanis tizenöt esztendeig volt különbnél különbnéi családoznál úgynevezett mindenés, pontosabban cseléd, és már nagyon szeretett volna egy kicsit nagyságos

asszony lenni. Mondjuk az ügyvéd úr édesanyja. Ezért aztán én sürgősen áttértem a napszámosságra. Pillanat! Csupán három hónapra évente. Addig, amíg a következő év tanulmányi költségeit kikerestem.

És életcéljaim sorában van harmadik stáció is: az építészet.

Persze ez a gyakorlatban vagy sokkal egyszerűbb, vagy sokkal bonyolultabb volt. Némely lelki folyamataim esetében ezt sohasem tudom eldönteni. Ugyanis építész akartam lenni, anélkül azonban, hogy képzeletemben egy épületnek a tervrajza valaha is megjelent volna. Megjelent azonban más, de ez egy későbbi probléma. Egyelőre abban egyezünk meg, hogy úgy akartam építész lenni, ahogy pap vagy katonatiszt.

Tehát hogyan? – kérdezhetné meg most már ön joggal.

Nohát éppen ez az! Itt kell nagyon pontosan disztिंगválunk. Hisz a papokat tisztelték. Később a papok tanítottak is. Tehát egyáltalán nem csoda, hogy egy olyan gyerek, akit naponta megaláztak, lenéztek – mert azért ez lényeges –, nos, hogy egy ilyen gyerek megbecsülésre vágyik.

Csak egy példa. Emlékezzen az említett Bubira, a sörgyárosokéra. Na, szóval ez az én padtársam szinte naponta emelte magasra a kezét, hogy jelenenivalója van. És jelentett: tanító bácsi kérem, büdös van! Mire a tanító bácsi a világ legtermészetesebb hangján fordult hozzám: Huszár, menj ki!

– Tehát akkor az egyenruha, mint a társadalmi szerződésbe is beleillő védelem, még inkább érthető – toldotta meg a Professzor.

– Igen, igen... Bár itt nem csupán a kopott, szegényes ruházatom kompenzálódik a glazékesztyűben. Itt valami mélyebb rejtelem húzódik meg, nem csupán annyi. Mint ahogy az építészeti álmomban is, amely már egyenesen mélylélektan. Annyira, hogy ebbe nem is merek itt belevágni. Ugyanis nagyon szeretném pontosan azt feltárni, ami akkor bennem van. Vagy volt.

Itt vallom be, hogy a professzornőnek, a drága Arankának, aki önhöz beajánlott, én adtam az életrajzomra vonatkozó bibliográfiát. Ugyanis súlyt helyezek arra, hogy ön pontosan ismerjen. Tehát tudja: mi a valóság, és mi az esetleges konfabuláció. Mellesleg, ez is egy rossz tapasztalat emléke. Bukarestben egyszer elmentem egy úgynevezett poliklinikai szakorvoshoz. Mondtam, hogy tele vagyok szorongással. Nem baj – válaszolta a doktor úr –, majd adunk valami jó csillapítót. Igen – abban a reményben, hogy felébresztem benne az értelmiségit, volt már rá példa –, de az a helyzet, hogy engem valóban szorongatnak. – Úgy érti, hogy üldözik? – kérdezte önfeledten a doktor úr. – Egész pontosan úgy – válaszoltam. – Semmi baj – nyugtatott meg – akkor nagyobb adag gyógyszert adunk.

– Értem – válaszolta a professzor. – Még ma nekilátok a bibliográfiának.

– Köszönöm, de hát addig is folytatom. Mivel mint kiderül, életem a sajtómunkában teljesedett ki, nos, addig is annyit hadd jegyezsek meg, hogy gyerekkoromban vagy ifjúként sohasem akartam író vagy újságíró lenni. De mitől is óhajtottam volna, hisz frót meg effélét egyet sem láttam, ismertem.

Na most aztán jöhet ön, és azt mondhatja: és Petőfi? És az Anyám tyúkjá?

Igaz. Nem tagadom. Petőfi előfordul az életemben. Mint lecke. Sőt mint Talpra magyar. Mint minden. Csupán egy szempontból illegalista: frósága dolgában. Ne nevesse ki, Professzor úr: abban az időben az én tudatomban még nem kapcsolódik össze, vagy nem válik szét a mű és az alkotás. Egész pontosan: tudom, hogy az a leckének felhagyott vers valahogy lesz, úgy értem, hogy azt írják, de

nem mérem fel, hogy ez maga az alkotás, sőt a halhatatlanság. Végletes példát mondok: a Pieta előtt leborulok, de fogalmam sincs Michelangelóról...

És ez egyáltalán nem véletlen, Professzor úr. Ugyanis, mint később rájövök, az én tudatom egy sajátos társadalmonkívliséget tükröz. Mégpedig azt kell mondanom: történelmi méretűt.

Apai nagyanyám, özvegy Huszár Györgyné, született Felméri Lidi, makfalvi parasztszszony, amikor a negyvenes évek végén megtudja, hogy egyetlen fiúunokája újságíró lett, végigsírja a falut, hogy aszongya: igaz, a nagyapja fazekas-fuvaros székely ember volt, az is, hogy az apja gyári munkás lett, de ilyen mélyre, mint ő, a családból még senki sem sülyedt!

Mi történt?

– Igen, hát valóban ez magyarázatra szorul – vélte a Professzor.

– Ezt magyarázom, Professzor úr! Örvendek, hogy felkapta a fejét. Tehát jól érzem: itt titok rejlik. Már hagyunk megfegtetlenül egy titkot az imént. Hátha ez azt is megoldja. Nos, hát az történt, hogy drága jó nagyanyó valamikor az első világháború előtt vagy alatt szolgált vala Kolozsváron, ahol a nagyságos asszony gyakran küldte le az utcára újságért, de az az újságos bizony nagyon toprongyos ember volt. Talán józan sem lehetett mindig egészen. Nohát, más újsággal foglalkozó emberről ő aztán semmit nem tudott. Pedig még nyitott is ki életében kétszer-háromszor ilyen újságmifélet, de hogy ezt valaki írja is, eszébe nem jutott. Pedig az én hírlapírói karrierem – lehetett az akármilyen kezdetleges – forradalmi lépésnek számított a család huszadik századi történetében, ahol volt már számos földműves, fazekas, szolgálgó, sőt még világháborús hősi halott is, de az, amit tudunkon kívül egy idő óta már értelmiséginek mondtak, olyan – emberemlékezet óta – egy se volt, rajtam kívül.

Feltehetően az én sűrű gyerekkori pályaválasztási preferenciáimnak is valami efféle a magyarázata. Mármint a társadalom tudatos rétegeiben való tapasztalat hiánya. Mert mindig az szerettem volna lenni, amit éppen felfedeztem. Amit emberi feladatként megismertem, és ami vonzóbb volt, mint az addig betöltött vagy elképzelt szerep. És ezek szerint – mondom – az első vonzó ismerősöm a pap vala. De miért is ne lett volna, hisz a papokban minden olyan erényt megtaláltam, ami belőlem olyan fájdalmasan hiányzott. Szorgalmasan jártam is ministrálni a lakónegyedünkhöz közeli kolozsmonostori kistemplomba, és ezt olyan sikerrel tettem, hogy a plébános úr kérésére a Piarista Főgimnázium igazgatója, Karl János felmentett a vasárnapi közös istentisztelet látogatásának kötelezettsége alól, sőt arról is gondoskodott, hogy kitűnő osztályzatom legyen hittanból. Így töltöttem be sok évig Monostoron a „jobb fő”-nek nevezett vezető ministráns szerepét a vasárnapi nagymiséken.

– Olvasta ön abban az időben a Légy jó mindhalálig című Móricz Zsigmond-regényt? Persze, most lehet, hogy irodalomtörténetileg nem helytálló, amit mondtam, mert azért én is elég rég olvastam az említett művet, de a cím maga sejlett fel bennem, amikor az elbeszélését hallgattam. Volt valaki, aki jóra nevelte? Aki – úgy értem – a lemondás árán való jóságot prédikált, mivelhogy papi hatásról is beszámolt.

– Nem, Professzor úr, ilyen nem volt. És a regényt is jóval később olvastam.

– Rendben, hát akkor folytassa.

– Az élet befolyásolt. És az élet is mosta el a papi vágyaimat... No persze anélkül, hogy a vallási tanokból emberséggé, hitté, humánummá, egyáltalán a jóra való törekvéssé lett tartalmakat megszüntette volna bennem. De hasonló volt a helyzet a tisztai hivatással is. Hivatás... Szóval érti. Ezt maga a történelem tette – mégpedig

nagyon csúfosan – semmissé, 1944-ben. Érintetlenül hagyván azonban ugyanakkor a magyarságtudatomat. És az az érzésem, hogy valahol itt kell keresni sok mai tévedést is. Bár lehet, hogy nem a politikai szférában, hanem az emberiekben. Székely János, nemzedéktársam, akivel úgy tűnik, azonos vágyakat melengettünk, utolsó pillanatban még jelentkezett a marosvásárhelyi Tüzér Hadapródiskolában. Végig is szaladta Európát emberül. Meg is írta ezt a kalandját egy nagyon szép könyvben. Én azonban a döntő pillanatban, amikor a kakastollasok már jöttek utánam, hogy – ha nem is mint hadapród – mint levante szálljak szembe az ellenséggel, megtagadtam a parancsot. Apám parancsának engedelmeskedtem, aki egy lisztesládába dugott be külvárosi lakásunk padlásán, mivel az efféle hazafiaskodás az ő iskolájában nem szerepelt külön tantárgyként. Mentségére legyen mondva, csak két elemi osztályt volt ideje elvégezni. Ugyanis mennie kellett fazékkal, merthogy Gyergyóditróban vásár volt. Enni pedig kellett.

Mérnök – valójában – megalázottságomban akartam lenni. Mert miként említettem, nyaranta napszámoskodtam a kőművesek mellett. És hát addig nem tudtam, hogy vannak állati sorban élő embercsoportok is, amely felismerés tökéletesen összetörte tizenvalahányéves idealizmusomat. Írtam volt ezekről az ügyekről pályám kezdetén. Arról, hogy tréfás kedvű napszámostársaim – Isten bocsásson meg nekik – kiették kosztosedényemből a húst és – elnézést – frissen nyüzött patkányt melegítettek fel helyette. Tudom, hogy ez nem valami gusztusos téma. Már akkor megpirongatott efféle jeleneteim naturalizmusáért jó kollégám, Sütő Andris. De őt nem azért szeretem, hanem, mert később, amikor egy könyvem számára vele interjút készítettem – imponáló emberséggel –, bevallotta: sajnos ő is ráérezett azóta arra, hogy az életnek ezek a kevésbé vonzó vonatkozásai, amelyeket lassan közösen élünk át, megkerülhetetlenek.

Szóval ezért mondom ma azt, hogy a mérnökséget én a vallásórák egyenes folytatásaként éltem vággyá. Az építőtelepen emberi vággyá lett az, amit az iskolában az isteni kegyelemről tanultam. Meg akartam váltani ezeket a szerencsétlen embereket, akiket itt megismertem.

Vigyázat! Nem a világot akartam megváltani! Ez egy későbbi vállalkozás. Itt csak Máriskót akartam kivezetni a bajból, aki annyira ragaszkodott vala hozzám. Igen, Máriskót – novellát írtam róla később –, akinek, miután lefeküdt a pallérral, könnyű munkája volt, és engem kapott társul, lévén én a legfiatalabb. Nos, mi ketten nagyon jól megvoltunk. Mert két numera között, mit szabott összegért az anyagraktárban bonyolított le, a saroglya mellett velem pihenvén, a mesémet hallgatta arról, hogy én építész leszek. Mérnök. És akkor neki nagyon jó dolga lesz. Nem tagadom, hogy Máriskó – az általam nem tudott két numera között – nagyon őszintén sírt jövőbeni terveim hallatán. Mármint azért, hogy én őt emberként olyan nagyra fogom értékelni.

Na és ott van Roska bácsi, aki nem is cigány, csak öreg kőművész, aki minden este programszerűen issza le magát, s akinek másnap én vagyok az egyetlen vigasza, mert gyerekien tiszta kérdéseimmel és hallgatásommal azt az érzést lopom büntudatos lelkébe, hogy azért – visszaeső bűnössége ellenére – ő mégiscsak ember!

És általában ebben az embertelenül kemény világban az én valószínűtlenül gyermeki naivságom olyan volt, mint... mint a hamisítatlan emberi tisztaság.

Tehát pap meg hadúr, meg jötevő helyett később így lettem – szükségszerűen, bár öntudatlanul – megváltó. Más néven kommunista. Azért ez, mert akkor épp ott volt üresedés.

És ezek után – emlékszem – az ötvenes évek közepe táján, de még inkább az elején, alig pár évvel az érettségi után, egyszer találkoztam egy volt középiskolai paptanárommal. Persze akkor ő már civil volt.

– Igaz, hogy belőled is kommunista lett? – kérdezte ott az utcasarkon.

– Igen – feleltem majdhogynem büszkén. – A pártlapnál vagyok rovatvezető.

Amiben az volt, hogy én vagyok a rovatvezető, és nem valaki más.

Döbbenet tapasztaltam azonban, hogy az immár öreg tanárnak kibuggyannak a könnyei.

De nem értettem a dolgot. Meg akartam magyarázni, hogy érettségi után gyárba kerültem, de onnan kiemelték és újságíró lettem. És Gáll Ernő főszerkesztőm biztatására és segítségével elvégeztem a Bolyai egyetem filozófiai tanszakát. Tanársegéd vagyok!

Nem volt kinek magyaráznom. A tanár úr lehajtotta a fejét, és magamra hagyott.

De tanár úr – akartam utána kiáltani – hát nem tetszik emlékezni, hogy a gimnáziumban egyfolytában azt hangsúlyozták, hogy a világnak becsületes suszterekre is szüksége van! És csakis engem tudtak elképzelni ebben a szerepkörben?! És én most... Íme, mégis!

Igen, ezt akartam neki most már nem is bocsánatkérően, hanem egyenesen haragosan mondani.

Sajnos a tanár úr nem volt kíváncsi a mentségemre. Bár akkor még azt sem tudtam, hogy egyáltalán szükségem van ez ügyben mentségre.

De ott valami olyasmi tört fel az én ifjúi lelkemben, ami majdan – kiderül később – a háború után felnővők egy csoportja szempontjából, ha nem is sors-, de perdöntő. Az fejeződött ki abban a pillanatban, hogy az emberiség egy részének a lelkében a világ akkor még nem szakadt ketté, annak ellenére, hogy a történelem útjai rajtunk vezettek keresztül.

A mai társadalom – ez számomra egyre világosabb – végzetesen nem érti ezt a helyzetet!

Pedig, ha az akar lenni, aminek magát hirdeti: korszaknyitó, akkor el kell jutnia mihozzánkig, akik ugyan nem a paptanáraink által kijelölt utat követtük, hanem a történelem tankjai által taposottakat, de – a tőlük, sőt azt merném mondani, a néptől kapott erkölcsi tartalmakat vittük magunkkal. Ezért nem dobáltuk el – mint menekülő katonák a fegyvereinket – hitünket a humánumban. Ellenkezőleg! Próbáltunk a nem általunk teremtett helyzetben – önmagunk maradni. Azt merem mondani, Professzor úr, hogy mi, a háború utáni büntelen nemzedék egyenruhát valóban cseréltünk, de lelket nem!

Itt egy kicsit ki is vártam, mert úgy éreztem, hogy indokolt a hatásszünet. Lehet, hogy ezt a Professzor félreértette. Bár lehet, hogy készült a bejelentésre:

– Tehát akkor uram – mondotta –, folytatása holnap. Sajnos, most előadásra kell mennem.

Aztán az órájára nézett, és hozzátette:

– Még át szeretném nézni a jegyzeteimet is.

* * *

Ezúttal, ahogy beléptem, a titkárnő azonnal felismert:

– A professzor úr már várja! – mondotta.

Meg is ijedtem.

– De hiszen még csak öt perc múlva tizenegy!

– Kérem uram – folytatta akkor a titkárnő –, én nem a pontos időt jeleztem, hanem azt, hogy a Professzor úr várja...

Megköszöntem a kedvességét, levettem a kabátomat, és bekopogtam a professzori szentélybe.

– Tessék, tessék – üdvözölt a Professzor. – És felállt, és előmbe jött. – Olvasom, olvasom!

– Mit? – kérdeztem.

– Hát például a Romániai Magyar Irodalmi Lexikont – válaszolta kiérezhető rokonszenvvel. – Látom, a második kötet bemutató estjén Balogh Edgár meg Domokos Géza dedikálta a példányt önnek, nemrégén.

– És Dávid Gyula – tettem hozzá.

– Na igen, hát őt nem ismerem. De ne is vesztegessük az időt tovább, térjünk rá a lényegre. Mármint a folytatásra.

– Persze, persze – mondtam, bár kissé csalódtam a felszólítás hallatán. Gondoltam, hogy véleményt mond arról, amit olvasott. Főleg, hogy ez az első hivatalosan hitelesített véleménye rólam. – Hát akkor ott folytatom, ahol a háború véget ért.

– Stimmel – dalolta.

– Pontosabban, ahol a háború folytatódik.

– Kérem, ahogy óhajtja – törődött bele.

– Nem egyébért, de mert szerintem a háború ma sem ért véget.

Itt megnézett.

– Igen – bizonygattam –, aki azt mondja, hogy a háború véget ért, az csúnyán hazudik. Tessék megnézni a Trianoni meg Párizsi Békeszerződések címen bejegyzett diktátumok eredményeit. A glóbuson található földrengési zónák ezekhez képest kismiskák.

– Azt mondja?

– Azt!

Gondolkozott egy darabig.

– Jó, hát akkor folytassa.

Kicsit úgy éreztem magam, mintha kollokválnék, de ez különösebben nem zavart. Hát belekezdtem.

– Megegyeztünk hát abban, hogy a század eleje óta a világháború percig sem szünetelt. És nekünk, akik ebben az időben születünk és élünk – tudtuk, vagy csak most vagyunk ilyen okosak – ilyen körülmények között kell egy életet leélnünk. Én csak annyit ismerek fel ebből az egészből így visszamenőleg, hogy mindenütt én vagyok: ott is, ahol – igazuk tudatában esetleg – lőnek, és ott is, ahol a találat után az áldozatok összeesnek.

Nemrég egy pár éve Magyarországra áttelepült, nálam fiatalabb erdélyi író nyílt gyűlésen leplezte le az itt vendég, és otthon a Magyar Demokrata Szövetség elnöke szerepében működő Domokos Gézát. Hogy aszondja: milyen joggal beszél most demokratául, amikor hajdanában egészen másképpen beszélt. És itt ifjú hősről előhúzott zsebéből egy iratot, és mindenki füle hallatára felolvasott egy vezércikket a valamikori Előre című központi napilapból, ahol is nevezett Domokos épp Ceaușescu vezért dicsérette. Géza úr, akivel évtizedekig egy kenyeret ettem, irigylésre méltóan bölcs volt. Nem küldte el az illető – Magyarországon vitézkedő – hőst melegebb éghajlatra,

sőt magát a vádat sem tagadta. Ellenben töredelmesen bevallotta: ez volt az ára annak, hogy a feladatát ellássa, hogy a magyarság ügyét emberséggel szolgálhassa.

Az ezt követő esemény viszont számomra egy lélektani talány. Ugyanis – a Népszabadság tanúsága szerint – az ifjú kolléga felállt, és azt mondotta: – Igaz, hiszen te vettél ki engem is a börtönből...

Nos, válaszom ebben a kérdésben a Domokoséval azonos:

– Ez már tárgyalási alap!

Kicsit kivártam. A Professor kíváncsian nézett.

– Nos – folytattam –, az én ügyemben például az a tárgyalási alap, hogy én bár kontraszelekció révén jutottam szóhoz, végül is író lettem.

– Miért?

– Bocsásson meg. És törődjön bele abba, hogy közöttünk nincs alá és fölérendeltségi viszony. Értelmiségiek vagyunk. De én önt elfogadom bírának.

– Úgy tudtam, hogy orvos vagyok.

– A kettő nem választható szét egymástól. Éppen ezért kérem, kérdezze meg könnyedén és lehetőleg félvállról, hogy miféle író lettem én, csizmadiafőhercegi rangomat is beleszámítva abban a nagy kommunista bűnbarlangban?

Erre vonatkozólag ugyanis van egy replikaváltásom Illyés Gyulával, aki ebből az alkalomból el is mosolyodott. Ugyanis épp kollegiális szeretettel dedikálta nekem egyik kötetét valamikor a hatvanas évek közepén, amikor én megnyilatkoztam:

– Valóban kollégák vagyunk – vallottam be –, csak egy nagyon kicsi differencia van közöttünk. Tudod, mikor én bemutatkozom és imponálni is akarok a kollegialitásunkkal, a nevem mellé oda kell biggyesztenem még egy szót: író. Te effélével nem belédsz. Ha azt mondod, Illyés Gyula, mindenki tudja, hány óra.

Azzal vigasztalt, hogy ez az a cím, amit az ember nem örököl a szüleitől, s hogy előbb-utóbb odaragad a nevéhez, ha megérdemli. És talán ezzel az én eredendő kishitűséggemmel nyertem őt meg. Szerénynek nem mondom magam, mert az, amit én ott kinyilvánítottam, egészen más. A szerény ember tudatában van értékeinek. Én viszont még azután sok évig vártam, hogy jön valaki, és emberségesen figyelmeztet: még üres a hely, apám mellett a börgyárban, és hogy ez az egész irodalmi kaland egy buta tévedés volt csupán. Illyés könyveit, naplójegyzeteit olvasva jöttem rá jóval később, hogy az én lelküzetem nem volt számára ismeretlen. Személyesen ismerte a szegénységet, szenvedett az úri gögtől. Így vallja be – ő, kora meghatározó író-egyénisége – hogy bizony tele van kisebbségi gátlással. Nem tudom, Professor úr újraolvasta-e mostanában könyvét. Én az *Ebéd a kastélyban* felett tündöttem el a minap: mit kezd Illyéssel a második háború előtti úri középosztályt utánzó mai hatalmi elit...

De ez már nem az én gondom. Én itt eltartott vagyok. Megtűrt. Úgy merült fel bennem, hogy a múltamat kerestem. Azt aényt, hogy Illyés engem pártfogott. Lélekben megsimogatta a fejemet. Nem az íróét! A sorsával küzdő fiatalemberét, aki valaha ő is volt. És mivel a találkozás a hatvanas évek közepére esett, amikor már nem csak néztünk, láttunk is dolgokat, amikor én már túl voltam életem egyik nagy kalandján, a színházigazgatáson, hisz olvashatta: az életemben ilyesmi is volt, nos hát nyilván panaszkodtam, meg a markomat is köptem, hogy én aztán megmutatom.

Ekkor tette azt velem, ami életem során kevés embernek sikerült: önmagam felé fordított. Igen, akarva, akaratlan szembe kellett néznem – saját tekintetemet kerülő – önmagammal. A lehetőségeimmel. Képességeimmel!

Így szólott ugyanis hozzám:

– Tanácsként, útravalóul csak egyet tudok neked mondani: azt tedd, amit lelkiismereted szerint tenned kell, s annyit, amennyit ösztöneid szerint meg is tehetsz. Tőlem tudd: új mártírokrá nincs szükségünk. A magyar nép ebben a században már túl sok vért vesztett.

Akkor bízza rám frissiben megjelent válogatott verseinek egy kötetét, hogy vinném el Márton Áron püspök úrnak, akit ő nagyon tisztelt. Bár a háború alatt Kolozsváron éltem, tőle tudom, hogy a zsidók gettózása idején Márton Áron milyen nagy dolgot művelt. Egyedül a fasiszta világban, a kolozsvári Szent Mihály templom szószékéről, az állig felfegyverzett hatalom szemébe kiáltotta: nem csak az isteni ítélőszék előtt, de a világi előtt is felelniök kell a szörnyűség elkövetőinek!

Arra is gondja volt Illyésnek, hogy ha a határon kiderülne a könyvsfobolás, bajom ne legyen. Ezért csak ennyit írt az előzéklapra: „Mély tisztelettel – új sor, hézag – Illyés Gyula. Arra kért, ha sikeresen hazaértem a könyvvel, én írjam be oda a hézagba a püspök úr nevét.

Csak a történelmi hűség kedvéért jegyzem meg, hogy ez utóbbi megbízatását nem teljesítettem. Hisz a könyv talán ma is megtalálható valahol Márton Áron hagyatékában. Valahogy méltatlannak éreztem, hogy e két nagy ember közé furakodjak. Bementem tehát a kolozsvári Szent Mihály templom plébániájára, és elmondtam ott egy idősebb papi személynek az aggodalmamat. Ha emlékezetem nem csal, Veress László volt az illető neve. Hamar egyetértettünk, s ő ajánlotta a megnyugtató megoldást is: minden héten leutazik Gyulafehérvárra, ahol – ha jól emlékszem, a teológián volt előadó – találkozik a püspök úrral, és személyesen tőle kérdi meg, mi legyen a megoldás. A püspök úr azt üzenete: ne írjak semmit a könyvbe, majd ő ellátja megfelelő magyarázattal, mert számára ez így autentikus dokumentum. És még valamit: hogy köszöni...

De látom elragadott ebben az elbeszélésben életemnek a kevésbé ismert, sőt kevésbé hivatalos vonatkozása. Korszerű vonás ez. Ma ugyanis nagyon sokan rendezik át visszamenőleg az életük eseményeit. Én ezt nem tehetem. Folyvást azt kérdezem: mit szólna egy ilyesmihez Méliusz Józsa. Nyilván ismeri a nevét. Vagy Balogh Edgár, Gáll Ernő, Domokos Géza, akiket már említettem, de szólnom kell Fodor Sándorról is. És még sokakról illene szólnom. Nem jó az illene szó. Valami kényszeresebb kellene, de hirtelen nem jut az eszembe. Na várjon! Jön mint mindig: a példa.

Kolozsvári színikazgató koromban volt egy Simon nevezetű sofőröm. Pontosabban a színházé volt, de az én szolgálatomra volt rendelve. Fontos adat, hogy Simon, mielőtt hozzánk szerződött, mentősofőr. Ezért is szerettem, mert biztosan és gyorsan vezetett. A hatvanas évek elején – emlékszem – sürgősen Bánfihunyadra kellett mennem. Már nem tudom, miért. Csak arra emlékszem, hogy sűrű köd volt, meg olyan szürkületbe hajló őszi délután. Hajtott Simon emberül, de – ahogy mellette ültem, figyeltem rá – nem előre nézett, hanem oldalt. Mondtam neki: – Simon, az Isten megáldja, hát maga mit csinál, hogy folyton jobbra néz, nem előre?

– Hát előre is nézdegélek, hogy látok-e lámpát – válaszolta –, de főleg valóban jobbra nézek, mert ott látszanak az útzáró kövek. Ahhoz tartom magam, hisz a köd miatt előre nem látok.

Nagy mondás volt ez! Felismeréssel egyenlő tapasztalat.

Hisz akkor már tudtam, hogy – bár pecekre is – milyen nehéz előre látni. Azokra kell tehát figyelnem, akik azt az utat, amin én is menni igyekszem, előttem, vagy velem egy időben – magatartásukkal, szenvedéseikkel, csalódások özönével – kicövekelték!

Időrendben nem Illyés az első, bár ő megmarad mindenképpen valamiféle parancsnoknak. Lehet, hogy apámmal kellene kezdenem a felsorolást, és az unokámmal kellene zárnom.

Na szóval, én itt csak egy dolgot szeretnék kihangsúlyozni: nem tértem vissza – úgymond – az Anyaszentegyház kebelébe. Nem lettem újra templomba járó. Gyerekkorom világa arra kötelezett, hogy – akartam vagy sem – muszáj járnom, ez, amiben felnőtként éltem, épp ellenkezőleg, hogy a templomba járás a társadalmi helyzetemmel összeegyeztethetetlen. És tudja, mi a döbbenetes: hogy ezek az ellentmondó követelmények nem okoztak bennem lelki konfliktusokat...

Pártag lettem tehát még 1957-ben. Valahogy zavar, hogy ezt a lépésemet is meg kell magyaráznom. Ugyanis 1956 tavaszán én kértem – senkitől sem kényszerítve – a felvételemet. Fel is vettek tagjelöltnek. Mikor azonban véglegesíteni kellett volna a kérést, közbelépett a történelem. Egész pontosan: 1956. Egy nappal az Események előtt tértünk vissza feleségemmel Pestről Kolozsvárra. Mindent láttam, mindent tudtam arról, ami ott történt. Legalábbis úgy gondoltam. Valójában csak azt tudtam, hogy mi van Kolozsváron. Mi van a Táborban. És az a tény, hogy ez ellen emberek életük kockáztatásával, sőt életük árán fellázadtak, ez engem megrendített.

És voltam olyan naiv, hogy ezt ki is mondtam. A Román Írószövetség kiáltványt intézett a magyar írókhoz, hogy hagyják abba. Minden jobb magyar íróembernek alá kellett ezt írni. Nekünk, fiataloknak külön készítek listát, amit én nem írhattam alá. Nem írhattam alá, mert – és ez akkor új elem az életemben – nem hittem benne. És azt mondtam: ha nem kérdezték meg tőlem, hogy Rákosit kinevezék-e főtitkárnak, most ne kérdezzék, hogy leváltsák-e. Mert valami efféle volt abban a kiáltványban. Utána kellene nézni, hisz mint minden, amiről itt említést teszek, szintén hozzáférhető. Ez is beteges vonás... De mai vonás.

Nos elég ennyi, hogy akkor az efféle a hatalomnak nagyon nem tetszett. És ezért – azonnal be kellett lépnem a pártba.

De téved, ha azt hiszi, hogy én itt poénná hegyezem az eseményeket. Nem tréfa ez, uram, hanem bizony véres valóság. Én ugyanis ebben az időben – kérem, ne tesszen nevetni – szimbólum vagyok. Ugyanúgy, ahogy ma szimbólum az az akkor még éretlen kamasz, aki esetleg merő kalandvágyból keveredett bele az ötvenhatos fegyveres harcokba. Ahogy nem lehet ráfogni, hogy ő azt akarta, ami ma van, ugyanígy én sem voltam tudatában annak, hogy a történelem útjai merre vezetnek. Én egy évszázadokon keresztül elnyomott osztálynak, a munkásosztálynak – az úgymond – tehetséges gyermeke voltam, akire nagy feladatok vártak. Tehát, amikor én azt mondtam, hogy Pesten nincs ellenforradalom, hogy nem írom alá azt az említett felhívást, akkor nem lehetett rámbizonyítani, hogy én tipikus osztályellenség vagyok, akinek börtönben a helye.

Példát mondok erre is. Pár hónappal az Események előtt, ötvenhat nyarán gyűlés volt Bukarestben, mégpedig nem is akárhol, a párt Központi Bizottságánál. A készülő írószövetségi kongresszus előtt meg akarták itt tisztítani a magyar írók fejét a Pestről kapott ellenforradalmi gondolatoktól. És erre nagyon jól jött a nemzetiségen belüli nagy partszakadás. Hiszen – miért tagadnám – a hatalomnak nem egyszer sikerült szembeállítani bennünket egymással. Azt hiszem, ekkor adta ki a máig érvényes jelszót egyik nagy színészünk: „Magyarok vagyunk – tartsunk szét!”

Nos, ezúttal a Marosvásárhely–Kolozsvár közötti vita osztott meg. Így történt tehát ötvenhat nyarán az ellenforradalom megelőzése címen Bukarestben, hogy alig egy-napi tárgyalás után kiderült: minden rossz kútfeje a kolozsvári irodalmi bagázs.

A tanácskozás másnapján Kovács György, a központi bizottság tagja, Vásárhely illusztris frója ezt cikkben is kifejtette, amely aztán egyszerre három nyelven jelent meg. És ekkor következett az a nap, miért mindezt el kellett mondanom, a harmadik: az ítélet napja. Három fontos szempont szerint készült a vád: 1. Olyanok követték el az államot veszélyeztető hibákat, akik vagy nem is magyarok, mert zsidók, mint Földes László, vagy: 2. A felszámolt polgári osztály képviselői, mint Gálfalvi Zsolt, akinek az apukája állítólag vagyonos ember volt az államosításig. 3. Fialatok, megtévesztettek, akiket megfelelő önkritika árán, vagy esetleg némi szolgálatok ellenében még meg lehet tűrni a porondon. Ezen utóbbiak között voltam én is. Nem csak, hanem is! De olyan hosszú már ez a magyarázkodás, hogy most ezt tovább nem folytatom.

Nos, mikor elérték a vádak hozzám, és miután elolvastam Kovács Györgynek – a pap fiúnak! – a cikkét, amiben egyszerűen gyomnak mond, amit irtani kell – akkor felálltam, és a rám akkor nagyon jellemző primitívséggel kifejtettem: – Én munkások között nőtem fel. Nem akartam sem újságíró lenni, sem egyéb. Engem lényegében azért hoztak ki a gyárból, hogy azt a szellemiséget vigyem be a közéletbe, amit magamban akkumuláltam. Nos, ha most kiderül, hogy én e pár év alatt a burzsoá erkölcs képviselője lettem, akkor én ebből levonom a tanulságot, és visszamegyek apám mellé a gyárba. Engem karrieristák és eszmékkel kereskedők ne áruljanak az utcákon!

És a helyemre mentem.

Úgy emlékszem mindenre, mintha ma lett volna. Fazekas János – akkor épp központi bizottsági titkár – volt a műsorvezető, de Iosif Chisinevski a román párt második és – állítólag – Moszkva bukaresti első embere a főrendező, nos, akkor ezek ketten összesűgtak, és szünetet rendeltek el. A szünet után viszont hirtelen megváltozott a hang. Ugyanis – mint utóbb megtudtam – egy munkás származású, tehetséges frót nem lehetett feláldozni – és ezért bizonyos emberek komoly bírálatban részesültek –, mert ha engem elveszejtenek, ez azt jelenti – jól figyeljen! –, hogy hibás volt a párt káderpolitikája, ami pedig – lássuk be – teljességgel lehetetlen!

Nos, hát ezt a lapot játszotta ki később, drága mesterem, Asztalos István biztatására az események alatt a Kolozsváron ezúttal kormánybiztoskodó Fazekas János, amikor a bajból újból kimentett. – Jó, de hogy számolunk el Páskándi Gézukával, aki ugyan egy-két évvel később és a szatmári Lókertben, de ugyancsak a proletariátus színeiben rúgta a gólokat? – faggattam Pista bácsit. Akinek perszé voltak érvei. – Idefigyelj: mindent én sem tudok elintézni. Páskándi valóban nagy tehetség, de egyetemista, az ottani dolgokba én nem szólhatok bele.

Mint ahogy más esetekben, most is volt mentsége, ha kevésbé reális, ám legalább őszintén szubjektív. Mert rákérdeztem H.-ra, hogy őt miért tiltották el a sajtómunkától? – Idefigyelj – mondta ugyanúgy Asztalos Pista –, kevés adum volt. A tehetségeseket mentettem. Kányádi ellen, Fodor ellen, és ellened volt letartóztatási parancs. H.-t nem menthettem, hogy a sanszotokat ne rontsam. H.-t nem fenyegette a börtön, és őszintén megmondom: nem is tartom tehetségesnek...

Ez volt az időzített bomba! Pista bácsi ugyanis 1960-ban meghalt, el is temettük, de H. azóta is azzal bizonygatja fróságát, hogy őt akkor a laptól kitették.

Ám most már aztán a Jóisten a megmondhatója annak, mi köze mindennek az én cselekvésre ítéltégemhez, amikor mindeddig főleg azt bizonygattam, hogy ki voltam szolgáltató. Ami nem igaz. Apám szokta mondani: a disznótor nem erőszak. Tehát lehettem volna én nagyon rendes cipőgyári munkás, sőt ötvenhat után tisztviselő is! Rajtam múlt.

Be kell vallanom tehát töredelmesen, hogy valahogy megszerettem ezt a hivatást. 1956-ban megjelent volt az első novellás könyvem, ahol – például – ezt sikerült kimondanom: „Professzor elvtárs, ön megmentett az életnek, s végül is nekem okozott rosszat. Az életemet visszaadta, de ki adja vissza a hitemet...?”

Persze ezt nem én mondom, hanem egy öngyilkos fiatal értelmiségi. De ez a legtöbb, mit mondani tudok akkori magamról.

Tudom azonban, hogy ha a cipőgyárban dolgozom, nem kell azt a tévhitet terjesztenem, hogy a jövőbe vetett bizakodás életmentő. De mit tegyek? Más elkártyázza ősei vagyonát – én visszaélek azzal, hogy apáim mindig robotoltak.

A Professzor meg se moccan. Folytattam:

– Szóval ne beszéljünk félre, mert azért minden a választáson múlt. Azon, hogy a börtönt, esetleg a cipőgyárat vagy az írói munkát választom.

Nem szánom és nem bánom, amit cselekedtem. Örvendek, hogy így alakult.

Nem, nem térek ki a vád alól: örvendek, hogy így alakultam!

Ennek az egész hosszú magyarázkodásnak persze van valódi oka is: Az, hogy két-három évvel később, egész pontosan 1959-ben kineveztek a legrégebb magyar kőszínház igazgatójának. És ismét csak nem azért, mert én értek a legjobban a színházigazgatáshoz, hanem, mert a kialakult helyzetben én vagyok a hatalom számára a legjobb képlet: munkásszarmazású, elismert fiatal írói tehetség, és – hadd mondjam ki azt, amit lehet, ők ki sem mondtak, csak gondoltak – ötvenhat után lettem párttag!

A Professzor felemelte a jobbját.

– Értem.

– Mit?

– A politikai kurzus természetrajzát.

– Örvendek...

– Ne tegye!

– Miért?

– Mert magát viszont nem értem.

– Engem? Miért?

– Ezek után miért mond le az igazgatásról?!

– Na, minden itt kezdődik! – mondtam lelkesen.

– Nem! – válaszolta a Professzor – itt végződik...

– Hogyhogy?!

– Egyelőre. Ugyanis külföldi küldöttséget kell fogadnom.

– Sajnálom – mondtam.

És felálltam.

– Holnap?

– Várjon csak... Holnap péntek... Hétfőn.

– Ugyanebben az időben?

– Ha akarja, jöhet hamarabb is.

* * *

Mikor hétfőn – *csakazértis* pontban tizenegykor – beléptem a professzori kabinetbe, döbbenet láttam, hogy a főnök sétál.

– Hasznosan töltöttem a hétvégét – mondotta, amikor megpillantott. – Olvastam. Magát.

– Jobbat is olvashatott volna – feleltem annak a tudatában, hogy én lehetek lehangolt is.

– Hát tudja meg – ült le szemben velem a Professzor –, ilyen nehéz betegem rég nem volt.

– Ezt Professzor úr hogy érti?

– Na hallja?! Mással végzek egy félóra alatt.

– Hála Istennek, hogy csak ezért vagyok nehéz beteg.

– Na, csak ne bízza el magát – szólt rám. – Folyamatosan kapom a laboratóriumi eredményeit.

– És?

– És! Például: cukorbeteg. Tudta?

– Nem.

– Na azért, hogy a szerénység egy nyugdíjasnál sem árt. Ugyanis a laboratórium nem tudja, hogy magának mi az irodalomtörténeti értéke.

– Ha tudja, súlyosabb betegséggel terhel meg?

– Erről majd a végén. Most folytassuk a vallomást.

– Azt mondta, hogy mindent ért...

– Értem most már, hogy miért mondott le a színházigazgatásról. Azt is úgy értetem meg, hogy elolvastam az újvidéki Új Symposionnak adott, különben nagyon értelmes interjúját.

– Látom, az értelmem meglepte.

– Ezt persze már Szegeden adta. Az emigrálás után. Tehát térjünk vissza Kolozsvárra. És arra, hogy akkor maga hogy látta.

– Mit?

– Micsoda kérdés! Önmagát.

– Pozitívan.

– Ezért mondott le?!

– Önök mában élők – jól jegyezze meg, amit most mondom! – nem hajlandók pártatlanul gondolkozni. Aki akkor élt, az egy eszmei értelemben vett csaló, tolvaj, betörő!

– Mármost én hiszem így?

– Egyszerűen nem hajlandók gondolkozni. Pedig – legalábbis egy hipotézis erejéig – tudomásul kell venni, hogy abban az időben sajátos törvényei voltak a világnak, az akkori hatalmi alakzatnak. Önök igazságtalannak tartják, hogy én lettem az igazgató és a hajdani igazgatók gyermekei a külvárosban tanították a földrajzot. Ez igazságtalanság. Az, hogy én tímárságra voltam ítélve, az előző rendszerben, nem igazságtalanság!

– Megállás! – mondotta a Professzor halkán –, az én apám szegényparaszt volt, és a földosztáskor kapott földet, úgyhogy abbahagyhatja az osztályharcot.

Ezen megütköztem.

– Hát ez magán nem látszik – mondtam, és mentségemül kitöröltem egy könnycseppet a szemem sarkából.

– Kér valami nyugtatót?

– Semmit! Még bocsánatot sem.

– Akkor folytassa.

– Ezen gondolkodom, hogy megtegyem-e.

– Döntse el.

– A kérdései alapján azt hittem, hogy a sorsomtól idegen.

- Tévedett. Miért nem gondolta például azt, hogy a kérdéseket magamnak teszem fel.
- Gondoltam, kissé szórakozott volt...
- Téved... Rektor voltam.
- Hol?
- Itt.
- És?
- Most látja, gyógyítok.
- Kissé kiszáradt a torkom.
- Bocsásson meg – felálltam.
- Megértem – állt fel ő is. – Akkor holnap ugyanebben az órában.

* * *

Egy hét múlva mentem el újra hozzá. Kissé furcsa helyzet alakult ki, mert nem értesítettem előre, hogy jövök. Csak az addig megszokott tizenegy órát tartottam be. A titkárnő azonban mosolygott, és közölte, hogy bemehetek, mert a Professzor úr vár.

Ezen csodálkoztam, de nem mutattam.

- Maga azért egy felelőtlen ember! – fogadott a Professzor.
- Mai erdélyi testvéreim szintén valami effélének tartanak. Egész pontosan a múlt rendszer kegyencének.
- Megállás! Nem kell keverni a dolgokat. Maga saját magával szemben felelőtlen. Most látom, hogy kétszázás a vérnyomása, magas a koleszterinszintje. A vérzsír magas... Mit mondjak még?
- Nekem egyelőre ez is elég.
- Ha maga tudná, hogy én mit kaptam magáért!
- Semmit. Ha kiállok az utcárokra, szappannak sem vesznek meg.
- Felhívott a Biczó Gyuri. A volt főpolgármester. Régi kedves ismerősöm.
- És bukaresti magyar nagykövet! És nekem kedves barátom!
- Egy félórát beszélt.
- Csak azt ne mondja, hogy tapintatlan volt. Kevés ilyen meleg lelkű volt hivatalos személyiséget ismerek, mint ő.
- Tapintatlanságról szó sincs...
- Azért választottuk lakhelyül Szegedet, mert ő itt van. Első lakásunk a Maros utcában lévő IKV-ház volt. Másfél szobás bájos kis világ. Mikor a pesti szállodai három hónap után megérkeztünk a nagy hontalanságba, tudja, mit találtunk a másfél szobás birodalomban? Nem tudja. Elképzelni is nehéz. Először is tökéletesen be volt bútorozva, mert Gyuri és Etuka – felhasználván minden ismeretségüket – összegyűjtötték a szükséges bútort. Igaz, hogy a feleségem rokonai is besegítettek a Balaton partjáról. De mindez tudjuk, érthető. Am képzelje el, mert most is jön, hogy sírjak, ha csak beszélnek róla: az ebéd meg volt főzve a konyhában! Megérkeztünk egy teljesen kész világba. Nos, ez Biczó Gyuri és Etuka!
- Na most már legalább megérti, hogy én mit álltam ki.
- Mit?
- Hát szembesültem ezzel a szeretettel és szégyelltem, hogy nem tudok nekik végleges valamit mondani.

Megértettem.

- Bocsásson meg – mondtam.

- Ne izéljen...
- Akkor folytassuk – javasoltam.
- Már azt se tudom, hol hagytuk abba...
- Ott, hogy én tudatosan tettem azt, amit tettem.
- Bocsásson meg most már maga: én ennek az ellenkezőjét állítottam?

Kivártam.

- Mikor jön rá arra Professzor úr, hogy ez a vita, ami ebben a szövegelésben felmerül, nem kettőnk között zajlik?

Ezúttal rajta volt a hallgatás sora. Talán a meghatódásé is. Hiszen – úgy éreztem – időnkénti önfeledtségeivel a saját zavarát leplezte.

- Tehát akkor? – kérdezte.

- „Én voltam az úr, a vers csak cifra szolgál!”

Elmosolyodott.

- Ha így volna, ha ilyen magabízó volna, akkor most nem ülne itt előttem! Bár azt hajlandó vagyok elhinni, hogy fordítva sem igaz. Tudja mit? Kérek egy kávét. És azután folytatjuk.

* * *

- Örvendek, hogy végre találkoztunk... – kezdtem újra a beszélgetést, mert valahogy el kellett kezdeni. – Úgy értem, lélekben. Tudja, úgy vagyok a múltammal, amikor a mai tájolású embernek adom elő a történéseimet, mintha papneveldében élnék meg amúgy emberi kalandokat. Lehet, hogy ezúttal is rossz a hasonlat. Neofitákat kellett volna mondanom. Újhitűeket. Akik katolikusabbak akarnak lenni a pápánál.

Márpedig – tudjuk – az élet kompromisszum... Annak, aki életet akar menteni, számolnia kell a halállal. Én, aki színigazgatóként a romániai magyar kultúrát próbáltam szolgálni, tagokat kellett toborozzak abba a pártba, amelyről halványan már akkor is sejtettem, hogy a nemzetiségem ellen politizál. Örvendek, hogy önnek nem kell magyaráznom: ma sem érzem az efféle cselekedeteimet hibának, vagy pláne: bűnnek.

És most, mint mindig, jöjjön a példa. A gyakorlat. Az élet. Tanúkat nem sorolok fel, bár azok is vannak.

Két dolgot hoznék fel mégis mentségemre. Egy: hogy ez pontosan így igaz, s hogy erre – említettem – tanúk is vannak. Erre aztán különösen, mert ez ellenem szóló vallomás. Kettő: nos ez kicsit komolyabb szempont. Nem ígértem senkinek mennybemenetelt. Ellenkezőleg: áldozatot kértem a pártba általam beszervezettektől.

Ugyanis a központi hatalmi manipulációkkal szemben csak az alapszervezetekben kifejtett tudatos munkával lehetett eredményt elérni. Nem tudom, itt, s önnek milyen tapasztalatokat termelt ki a gyakorlat, de nálunk egy takarítónőt sem lehetett elmozdítani, ha azzal a pártszervezet nem értett egyet. Nos, helyezze bele ezt az állapotot egy olyan – jövetelem előtt kialakult – helyzetbe, hogy a színházi pártszervezetnek talán egy vagy két művész tagja volt. Ugyanis a műszakiak azt mondták: ez munkáspárt! Itt nincs helye nem munkásoknak. És ezzel megalakították a saját érdekvédelmi egyesületüket. Még valamit kell tudni erről a világról: itt tudatilag a munkás nem azonos az ipari dolgozóval. Itt a díszletmunkás legalább annyira részesnek érzi magát a sikerben, mint a színész, azzal a különbséggel, hogy ő nem kapja meg a tapsból a ráeső részt.

Nos, ezen a tudaton kellett rést vágni. Ha nem veszi felvágásnak, azt mondom, hogy nemzedéktársaimmal együtt meg kellett reformálnunk a színházi pártéletet.

És mielőtt e cselekedetünk felett egy vállrándítással napirendre térne, közlöm önnel, hogy nemrégén olvastam: az egész peresztrojka-nemzedék 1929 és 1933 közötti évjáratú.

Az én nemzedékem.

A büntelen nemzedék!

Szóval így vittem be a színház pártszervezetébe lassan-lassan a társulat háború után debütált tagjainak legértékesebb elemeit.

Persze nem problémáktól mentes ez az aktus. Voltak nehéz eseteim is. Itt van például a Bisztrai Mária esete, aki a színház közéggenerációjának egy nagyon fontos személyisége. És aki végül megértette, hogy miről van szó. Nem könnyen és nem hirtelen. És be is adta a felvételi kérését a kommunista pártba. Majd, amikor elkövetkezett a felvételi gyűlés ideje, öt perccel annak kezdete előtt zokogva rontott be az irodába: – Igazgató elvtárs, én nem mehetek el arra a gyűlésre! – Paff maradtam. – Mi történt, Mariska, hiszen mindent pontosan megbeszéltünk?! – Igen, de én egész éjjel nem aludtam. És elképzeltem, hogy valamelyik hithű párttag megkérdezi majd tőlem, hogy hiszek-e Istenben? És én nem mondhatom azt, hogy nem hiszek, mert az hazugság, és a hazugság bűn!

Néztem ezt a remek színésznőt, és remek, önmagához hű embert, és nem tehettem mást: a színház jövőjére kellett gondolnom. Arra a – hogy is hívják az ilyesmit mai divatos nyelven? – mondjuk variációra, megvan: alternatívára, hogy vagy az ilyen, a művészethez és a humánusokhoz hű emberek állnak az első sorokban, vagy az olyanok, akik egy szerepért, címért vagy kitüntetésért apát-anyát adnak. És nekem kellett erősebbnek lennem – hadd használjam ezt a kifejezést ma is – és ily szavakkal fordultam hozzá, aki e pillanattól már barátomnak is számított: – Gyere el nyugodtan a gyűlésre. Hisz tudod: itt a színházról van szó. És ha a tagok valamelyike azt kérdi tőled, amitől te félsz, akkor én válaszolok neki. Az első válaszra ne figyelj, mert az nem neked szól. Azt mondom, hogy az illető leértékel, ha egy élszínésznőt, aki elfogadta a párt programját, ilyen alacsony mércével mér. A második replikám azonban fontos: az állam biztosítja polgárainak a lelkiismereti szabadságot. Tehát ez a kérdésfeltevés alkotmányellenes!

Mária, akivel később sok súlyos ütközetben vettem részt, és aki az itt következő toleranciáért sokszorosán kárpótolt, végül felállt, és csak ennyit kérdezett:

– Igazgató elvtárs, ha az én helyemben lennél, ugyanígy cselekednél?

– Ugyanígy, Mária – mondtam. Sőt bevallom: ha nem is teljesen alaptalanul, valójában azért, hogy erőt öntsek bele, még ezt is hozzátettem:

– És lehet, hogy ugyanígy éreznék...

Ekkor aztán megcsókolott. És elindultunk. Nos, ha valamiért hibásnak érzem magam, akkor ez az így kapott ártatlan csók.

Itt furcsa dolog történt. A Professzor lehajolt, kinyitotta az íróasztala ajtaját és kiemelt onnan egy üveg whiskyt. Ezt követően, nyilván poharak után kajtatva, a helyéről is felállt.

– Remélem, nem hatódott meg – mondtam a helyzetet mentendő, kissé szemtelenül.

– Nem – felelte a Professzor.

– Na csak azért – mondtam, ha lehet még frivolabban.

– De tudja: annyi minden jut eszébe az embernek.

– Magának is? – kérdeztem. – Nekem is.

– Például mi? – érdeklődött, miközben az üveg kibontásával bajlódott.

– Hát például az, hogy ön óvott az alkoholtól.

Sikerült kinyitnia.

– Orvosi felügyelet mellett, és mértékkel lehet – válaszolta.

És töltött. És ittunk. Minden szöveg nélkül. Mintha ebben az órában mindig együtt ittunk volna.

* * *

– Na és tudja, ebből mi lett? Ebből a gyakorlatból, úgy értem. A színes bőrűek fehérnek tartottak, a fehérek színesnek... Várjon: az unokámnak, az én drága Rékámnak van egy tévében tanult találó dalocskája erre. „Én vagyok a híres Egyfejű, a nevem is ennyi csak: Süsü!” Remek. Mindig magamra ismerek benne. Abban, hogy kentaur voltam abban a világban. Félig állat, félig ember. Félig félt, félig féltett.

Persze ezt a minősítést ma már nem lehet értékesíteni, mert az emberiség a pofámba röhög. Hiszen rég ismerik ezt az emberfaját! Miután haszonélvezők voltunk annyi éven át, most megjártsszuk az áldozatot, mondaná, hadd hallgatom el, melyik parlamenti honatya, és írja szemrehányó levélben a kolozsvári írószövetségi fiók volt párttitkára – Isten engem úgy segítjen –, kiváló költő, akinek a legsúlyosabb érve el-
lenem az, hogy hittem abban, hogy a szocializmus igazságot tesz.

Azt kell mondanom: igaza van. Nem a volt párttitkárnak, hanem annak, akinek ezt állítani erkölcsi alapja van. Áruló voltam. Becsaptam az államot és az államot féltő, de engem támogató jóakarató embereket is.

És mindezt tudatosan!

Jól figyeljen. Úgy tudtam, az egyház így vélekedik rólam: ha lehet, nem árt nekünk. Az állam pedig így: lehet, hogy többet használ, mint árt.

Azt kérdezhetném: vajon kinek volt akkor igaza? De hát lényeges ez ma már?

Ma – a ma diktálóknak van igazuk.

Akkor – nekünk nem volt igazunk.

És nem is lesz. Tudja, miért? Mert a magamfajta szolgának a fizetőeszköze a bőlintás. És – hadd fejezzem ki magam most már többesben – mi e tekintetben (nem tudom, miként van ez) mindig adósok maradunk. Akkor is, most is. No nem, mert olyan vitézek volnánk. De mert menni akarnánk valahová. Ezért tettük a bal lábunkat előre, hogy a jobbat azután utána húzassuk...

Átlátszó képmutatás ez, nemde?

Főleg, hogy én, ezzel az átlátszó trükkel egyből feljutok a fővárosba, amely ugyan hatalom, de amely – annak, aki a földrajzot ismeri – lenn van.

Isten a tanúm, hogy most már szégyellem ezt a láthatatlan vádaskodók elleni állandó védekezést. Pedig csak annyit kellene a vádlóknak mondani: tessék meghallgatni a tanúkat. Még élnek! Azokat például, akiket Ceaușescu vagy az emberei személyesen – mert ez sem kutya – meghallgattak. Ugyanis azt a hatvanas évek végén, hetvenes évek elején végzett alapozó munkát Ceaușescu bizonyításra szánta. Magyar nemzetiségi intézményeket alapított, egyszerre hármat is, hogy a nacionalizmus vádját magától elhárítsa, de ezt a fővárosban vitte végbe, hogy a szeme előtt lengyenek. És még valami: olyan embereket válogatott, akiknek a neve magyarul is mond valamit, de akiben a román intézmények is megbízhatnak. Így lettünk akkor kiválasztottak hármán. A másik kettő neve talán az enyémet is minősíti: Domokos Géza és Bodor Pál mellett én voltam ugyanis a harmadik.

Persze most megkérdezheti, hogy ha olyan kóser fiúk voltunk, miért nem félt tőlünk Ceaușescu? Miért nem tartott attól, hogy elszabotáljuk a parancsait?! Nos, erre én úgy válaszolok, mintha el is hangzott volna. Mert egy Ceaușescu-szabású diktátor ettől nem fél. Jól tudhatja ezt minden mai antikommunista. Számomra a választ Ceaușescu egyik főtisztviselője, egy Sion Bujor nevezetű központi bizottsági sajtófőnök sugta meg a főszerkesztői beiktatásomat követő órákban. – A mi életünk nagyon nyugodt és nagyon egyszerű – mondotta annak a mosolyával, aki képmutatni tanítja a rókát az állatkertben. – A párt utasításai világosak, erkölcsre ismeretes, aki ezeket betartja, marad a sajtómunkában, aki ezek ellen vét, az repül...

Persze nem volt mindenki ilyen mai értelemben vett következetes antikommunista. Említettem önnek egy Fodor Sándor nevű író-társam nevét. Egy született katolikus csfki székelről szólok most. Akit elragadtott a háború, és gyerekfejjel lett hadifogoly. Aztán ifjú hazatérként román–magyar szakos tanár a Bolyain. Furcsa, nemde? Mármost ez a következetesség. Hátha megtudja, hogy végzetes oka volt arra, hogy Istenéhez és önmagához máig hű maradjon. Azt nevezetesen, hogy tizennyolc évesen meghal gyönyörű elsőszülött lánya, az általam is oly nagyon csodált Évike. Mert akkor *Fodorár*, az én testvérem már tudta: csak úgy találkozhatsz újra az ő csodálatos gyermekével, ha hű leszel önmagához, ennél is pontosabban, az Istenhez.

1977-ben nyilvánosan is kifejttem azt a véleményemet, ami immáron közel harminc esztendeje alakult bennem. És amit Fodor Sándor ötvenedik születésnapja tett aktuálissá.

Nem tagadom, hogy akkor közreadott pohárköszöntőm kissé archaikus, ugyanis lehadnagyurazom a jó barátot. Ennek ellenére én akkori szavaimat ma is örömmel vállalom. Hallgasson meg belőle néhány sort Professzor úr: „Kívánom hát ez ünnepi órán, hogy légy hosszú életű – mármint én, társad a hadban. – Meséld kicsinek, nagyoknak, honnan jövünk, s hová tartunk. Vétezd fel őket erős lélekkel, sok hasznos tapasztalattal. Mutasd meg, hogyan lehet életveszélyes csapást túlélni, meg vereséget. Szólj, hogyan kell szembeállnia viharral. Mondd el azt, amire fájdalmas bennünket tanítottál: állni és nem összeroppanni! Nem behullani részegen kocsmák asztala alá. Nem fegyvert eldobálni. Nem sebeket mutogatni. Mondd el, hogyan kell meghalni és hitünkben feltámadni. Hogyan kell embertelen körülmények között embernek maradni. Hogyan közönyös közegben nem közönyösen élni és küzdeni. Hogyan kell visszavonulni és előrenyomulni. Hogyan lehet az ember mindezek után társaságban – ahol a nyakkendő és a mások leszólása lassan szinte kötelező – jó, rosszat senkinek nem akaró.”

Látom, érzi! Kemény szöveg. Hátha tudná, hogy igaz is! De kitartás, Professzorom! Nincs még vége. Ugrok pár bekezdést.

„Meséld el, miként küzdöttünk annak idején az inkvizítorok ellen. Jelentsd ki bátran: míg jártányi erőnk lesz, küzdeni fogunk a nemzeti gyűlölködésre uszítók ellen, bárki legyen az, bárhol a világon. Te beszélj erről, mert tetteid révén te vagy az illetékes. Ne hagyd, hogy az eresz alá húzódnak összekoccanó poharai csalfa csilingelést hazudjanak.”

Még egy kis türelmet kérek, most jön ugyanis a mondandóm szerinti lényeg:

„És még valami: mond, amikor a kardot a fejed fölé emelve, hunyorgó szemmel az ellenséget keresve elkiáltod, hogy: halló, fiúk, az emberiségért, a nemjóját, előre! Nos, ilyen kiáltások után nézel-e hátra, bár egy pillanatra? És ha nézel, mond, egészen biztos vagy te abban, hogy számtalan lelkesítőnk, vagy erejüket fitogtató legdögölünk

közül valamelyik is jön-e utánunk, velünk? Vannak-e seregeink, hadnagy uram? Vagy csak nézőink vannak, mint zsonglőrnek a cirkuszban, és végső fokon ezek tapsára alapozzuk életcélunkat?..."

Nos, mit szól hozzá, Professor úr? Persze ön nem szólhat ehhez semmit. Hisz úgy érzi, én kell szóljak. Válaszolnom kell a feltett kérdésre. Vagy nekem, vagy másnak.

Nos, itt a válasz. 1977. december 18-án íródott Kolozsváron. *Fodor úr írja alá.* "...Ami töprengésre készítet, az az utalás volt írásodban, hogy vajon nem magányosan vitézkedünk-e, amit én úgy gondoltam – gondolok tovább: vajon van-e értelme annak, amit csinálunk, *valójában* hasznos-e annak a közösségnek, amelyhez tartozunk. Engem is – persze – sokszor elkedvetlenít a cinikus közöny, de el a lagymatag közöny is. Ha jól megfigyeled azonban, ez a fajta hozzáállás az »ugráljatok kisokosok« vagy »öregem, csak rajta, de engem hagyjatok ki« éppen ott tapasztalható, ahol a legkevésbé értjük; pályatársaink részéről. Szerencsére azonban nem pályatársainknak írunk, és ha teszünk is értük valamit, nem a személyükért tesszük, hanem a szakmáért. És ha így van, mindjárt elviselhetőbb a kétely, az érdeklődést látva, amellyel a »névtelenek« fordulnak felénk – mindjárt megerősít valamelyest hivatástudatunkban. Mert – úgy látom – amit akár íróként, akár szerkesztőként csinálunk, nem hiábavaló, nem »pusztába kiáltott szó«. Te tudod, milyen harcot kell nap mint nap megharcolnod a lapért, azért, hogy a lap megmaradhasson annak, aminek elindítanod sikerült: koncepciózus, szellemi életünk egészét átfogni igyekvő fórumnak. Te tudod, hogyan sikerült megvalósítanod, létrehívnod a TETT-et."

Az első magyar nyelvű tudomány-népszerűsítő folyóiratot Romániában.

"De azt már én is pontosan olyan jól tudom, látom, mint te, hogy gyöttrődésed, munkád, munkatársaid lelkes vagy lankadó, de mindig tisztességes hozzáállása – nincs, nem marad visszhang nélkül. Éppen úgy nem hanyódik A Hét, vagy a TETT eladatlanul az újságosbódékban – mint ahogy a könyveid se hevernek eladatlan a raktárakban... Óbester uram, hát ez nem elég?!"

Itt abba hagyom. Máris többet kaptam, mint amennyit érdelek. Önhöz egy kérésem van csupán. Ne hatódjon meg. Pontosabban – mert látom, hogy meg van hatódva – viszonylagosítsa az érzelmeit.

Ez akkor volt! Ezt akkor érdemeltük ki! Ma azt érdemeljük ki, hogy akkori magatartásunkért kiférnek a rádiótól, ahol kenyeret keresünk. Igen. Megteszik. Levelet írnak. Hogy ezt ők – ott, a vészben – hogy értsék? Hogy merünk megszólalni mi, akik onnan elmenekültünk? Miféle átlátszó trükk az, hogy most már betegnek nyilváníthatjuk magunkat nemcsak Romániában, de Magyarországon is?!

Ne szóljon semmit! Nem szeretnék sírni.

Ugyanis elfelejtettem bevallani, hogy sokszor megteszem.

Főleg, amikor ilyesmiről van szó.

Olyasmiről, ami... hogy is fejezzem ki magam...

Szóval érti... Holnap ugyanebben az órában.

– Megállás, uram! – állt fel a Professor.

– Mi van? Holnap nem ér rá?

– Álljon meg, az Isten is megfizeti, hát hogy lehet így elmenni? Hát a tudomány?!

– Mi van vele?

– A tudomány véleménye nem érdekli?

– Nem. Viszontlátásra.

– Jöjjön nyugodtan, nem haragszom – mondotta másnap, ahogy beléptem hozzá. Azt hiszem, köszönetet mormoltam.

– Pedig a végszava kissé megdöbbenett – folytatta.

Bólintottam, hogy természetesen értem.

– Néhány percig talán még az is foglalkoztatott, hogy felhagyok ezzel a ...

Elmosolyodott.

– Az egyik pap hőse jutott eszembe. Az, akit az emberek nagy bajában magára hagytak. És akkor ő kijelentette: na én többet népet nem mentek. Merthogy azelőtt mentett. A háború idején. Úgy emlékszem...

Vontatottan beszélt. Érezhetően nem szokott az efféle konverzációhoz. Ő tünetekről, tünetcsoportokról, diagnózisokról értekezik. Talán azt is várta, hogy megszólalok.

– És nyilván tette tovább a kötelességét, ha jól emlékszem, még az aggmenházban is.

Bólintottam, hogy úgy van.

– Meg is szégyelltem magam. Mintha nekem írta volna ezt a sokat szenvedett papot. Nos, ha én magára nem is tudtam hatni, maga hatott rám, és ez nem utolsó dolog.

Most már mondtam volna valamit, de intett, hogy hagyjam beszélni.

– És el is gondolkoztam a dolgon. Tudomány, mondtam. Mitől tudomány az, ha elárulom magának, hogy szorongásos neurotikus. Amikor valahol olvastam, hogy ezzel a diagnózissal kérte már a színházról való leváltását is. Az külön fokozza az ügy valószínűségét, hogy a hatalom persze ezt nem vette be. Na még csak az kellene, hogy egy vezető káder üldözési mániába essen! Különben a tünet nagyon plauzibilis. Hogy mikor megszólal a telefon, mindig a gyomrába nyilallik. Merthogy minden baj telefonon érkezett magához. Nagyon jellemző.

Felállt. Valamit keresett az fróasztalán.

– Az is világos előttem, hogy miért vállalta el ezek után a bukaresti lapalapítást. Nem találta, amit keresett, hát visszaült a helyére.

– Előbb azt hittem, hogy valamiféle önmagának kiírt pótvizsga. Később láttam, hogy motivációnak ez nem elég. Nincs magában annyi ambíció, hogy ilyesmit tett volna. Máshol kell keresni az elhatározás eredőit. És azt hiszem, nem tévedek. És azt hiszem, megtaláltam egy fontos lelki jellemvonását. Ön mondotta, és én indokoltan is éreztem az élettörténete alapján, hogy kisebbrendűségi érzete van. Legalábbis volt. Ezt némileg egyensúlyozta az a politikai tény, helyzet, minek nevezem, hogy magát – miként mást is – támogatta az úgynevezett kommunizmus. Viszont rendkívül érdekes, milyen érzékenyen reagál minden, a hatalmi szférán kívülről jövő nézetre, véleményre. A döbbenetere emlékszem, amikor – ha jól tudom – egyik legjobb barátja azt mondja tréfából: most, hogy nagy ember lettél, ne árts nekem... Más az ilyesmin mosolyogna, én nem teszem. Sok ilyen van a szövegeiben, a vallomásaiban. És én itt találtam meg azt az indítókat, ami arra készítette, hogy kudarcok, csalódások után ilyesmire vállalkozzon. Hisz a színházat elhagyva a támogatások nem szűntek meg, ellenkezőleg, a színházat elhagyva csupán a védettsége szűnt meg. Most olyanok is magába törültek a lábukat, akiknek ön nem ártott, de akiket más oldalról értek ártalmak. És magát már oda könyvelték át, a hatalom oldalára.

Most csak hátranézett, nem állott fel.

– Nem találom, pedig kiírtam valahonnan egy perdöntő mondatát. Azért nem gyöttröm magam, mert azt hiszem, ön ezt nem is tagadja. Már mint az állításom lényegét. Azért vállalta el a lapalapítás megpróbáltatásait, mert kortársainak egy ön által

nagyra értékelt csoportja bizalmát fejezte ki ön iránt. Persze most jut eszembe, hogy ezt maga szinte így el is mondta egyik nap. A sofőrtörténetben. Persze! Azt mondta: becsülték magában az eleganciát, ahogy újra nekiment fejfel a falnak.

Itt én már mélyeket lélegeztem, mert el akartam kerülni a látványos jelenetet.

– Nos, ön ezt erősíti szóban és írásban, és én jelentős mértékben hitelt is adok neki, mármint annak, hogy ön ezt a bizalmat végig élvezzi. Hogy a nemzetiséget ért sérelmek nagyságával arányosan még nőtt is ez a bizalom. Nem is az táplálta, hogy nagy cselekedeteket vitt végbe, talán az, amit Weisz Lázár kollégám tréfásan megkövetelt: hogy nem ártott. Egy olyan korban, amikor egy nemzetiségi intézménynek ez volt a legfőbb hivatása. Egyben azonban bizonyos vagyok, hogy ezzel szemben állt egy ennél sokkal hatalmasabb erő, amely önt támadta. Először is az erőszakszervezetek részéről érezhette a fenyegetettséget. Aztán a kortársai részéről is. Bizony, egy ilyen felállásban sok a hatalomból kiszorult ambíció. No meg az olyan is, akit az erőszak nemcsak az ambícióban, de az elemi életlehetőségeiben sért. És ezek nem tudják megkülönböztetni sajnos sokszor az ávós tisztet, a besúgót, a becsületes ügyet képviselő, kompromisszumokban fuldokló embertől.

Itt most már a hangját is felemelte.

– Egy dolgot szeretnék tudni. És azt se bánom, ha erre időt kér. Mármint ha erre felkészül. De pontosan és mint eddig is tényekkel alátámasztva szeretném tudni, hogy ebben a helyzetben mi volt az erőforrása. Hogy tudta ezt végigcsinálni? Hogy tövig égett a gyertyája, azt látom. De honnan volt ereje eddig? Nézze, én nem akarok magáról hőskölteleményt írni. Én magát orvosként meg akarom érteni. És ha tudni akarja, minden adata itt van a kezem ügyében, minden gépi adata. A lelket azonban nem lehet vegyi képletben kifejezni.

Hosszan nézett. Provokatív.

– És most kérem, hogy szólaljon meg!

Ekkor történt. Mert nem bírtam tovább. És megtöröltem a szemem.

Lehalkult.

– Értem... Persze, hogy értem.

Most már szabályosan sírtam.

– Kér valami csillapítót?

– Egy snapszot – mondtam.

Felállt, és szó nélkül töltött a tegnapi whiskyből.

* * *

– Sokat tépelődtem, Professor úr. Hát nyilván a fiúk is közrejátszottak. Hisz amikor lementem Bukarestbe 1970-ben, lehoztam harminc – jobbára fiatal, vagy más-honnan kiutált – embert. Nyilván irántuk is éreztem felelősséget. De ez csak a kudarc nagyságát tetézte utólag. Erőt más adott. Igaza van, hogy ez nagyon lényeges eleme az életemnek. Ezért, látja, hálás vagyok a tudománynak. Mert számomra a tudomány az, amit értek.

Vissza kell mennünk az időben a bukaresti kaland kezdetéig. Oda, hogy milyen érzelmi teherrel érkeztem én oda, a sok hónapos szállodai magányba. Ugyanis kinevezésem napján Kolozsváron meghalt az apám. Hatvanegy éves volt. Elbúcsúztam tőle, hogy két nap múlva viszontlátom. Akut hasnyálmirigy-gyulladás vitte el. A lelkileg – mint majd kiderül – fatálisán közelálló anyám egyedül marad a külvárosi kis házban. És nem győzi mindenhol panaszkodni, hogy magára hagyta.

Mit tehettem volna? Mondjam azt a világnak: minden ígéretemet visszavonom, mert az anyám nem enged?

Mindent megtettem tehát, hogy engedjen. De – akkor jöttem rá – nem lehet mindent megtenni. Mindent megtenni az alibit állítók kifejezése. Hiába játsztam át húgomnak az igazgatói lakásomat, ahol anyámnak külön szobája lett volna. Restellem: anyám nem szerette a húgomat. No nem csak azért, mert egy különleges lény volt, de történelmi okok is közrejátszottak ebben. Mikor ő megszületett, anyám még mindig cseléd. Engem valahogy eladminisztrál addig, de őt haza kell küldeni a Székelyföldre, a nagymamához. És én a húgomat majd csak hét évvel később ismertem meg, amikor iskolába kellett írtni. És ez az időbeni rés fatális volt mindkét részről. A húgom is elhidegült, de az anyám is nehezen viselte a gyermeke tőle, s tőlünk idegen szokásait. Tehát hiába volt minden igyekezetem. Anyám csak velem akart élni.

Persze ön azt kérdi, amit minden normális ember különben: miért nem vittem magammal? Hiszen vittem. De ott volt az anyósom is. Aki szitén megözyegyült ebben az időszakban. És anyám – Istenem, ki ítélni meg ezért az anyját! – nem akart osztozni az anyatárssal az unokán és rajtam.

És ezzel elkezdődött egyfajta küzdelem. Kint és bent. Anyámnak nincs igaza! Regényben. A valóságban megőrülök, hogy anyám – bár valamilyen szempontból nincs igaza – mégis szenved.

És ott a világ! Én nagyon jól tudom, hogy emberfeletti erőfeszítéseket kell tennem, hogy ezt az általam elindított vállalatot fenntartsam. Hogy annak a körülbelül háromszáz magyar értelmiséginek – aki írja a lapot – a szellemi befektetéséből a magyarság hasznot húzzon. Hisz ez a háromvalahányszáz értelmiségi a soha meg nem kapott világhírért, a soha be nem váló álmait, a soha el nem ismert hűségét fektette be a vállalkozásba, ami egy a szellemi értékek piacán hetenként megjelenő és esetleg majd csak évek, évtizedek múlva kamatozó tőke.

Ne kérdezze meg, hogy kamatozott-e a tőkékük. Nem tudok rá válaszolni. Bár a lap azon kevesek közé tartozik, melynek a címét nem kellett megváltoztatni a Ceaușescu-korszak után. Ám Domokos Géza a kortárs és a lap legméltóbb munkatársa nem sokkal e mostani nyilatkozatom után lemond a Romániai Magyar Demokrata Szövetség elnökségéről, mert – Ceaușescu alatt pártfunkciója volt. És nem akarja zavarni az új nemtudommit. Elitét?

Uram! Erről ennyit.

És most jöjjön a válasz az ön által feltett kérdésre. Miből, honnan volt erő?

Előbb a tények: 1979-ben, ötvenedik születésem napjához nagyon közel meghal édesanyám is.

De egy ilyen difficilis ember hogy halhatna meg ilyen egyszerűen, ha élni is sokkal komplikáltabban élt.

...Szóval nem hiszem, hogy el tudom mondani ezt a dolgot – ennyi alkohollal.

– Hát van még! – emelte fel az üveget a Professzor.

– Ilyen kevés? – néztem meg csalódottan.

* * *

– Menjünk talán vissza oda, hogy az anyám kórházba kerül. Sok ilyen eset volt már az életemben, és mindig nagyon megviselt. Mondtam, hogy szegény nagyon ragaszkodott hozzám. És csak hozzám. Rövidesen kiderült, hogy most a helyzet súlyosabb. Rák. Persze mondták, hogy mindent elkövetnek. Én ugyan ötszáz kilométerre

voltam tőle, de szinte minden hét végén hazarepültem. Hogy milyen nagy volt közöttünk a vonzódás, arra mit mondhatnék jellemzőbbet annál, hogy mikor megérkeztem – leszállt a láza. Az orvosok mondták, csodálkozva. Mellesleg, valaki állandóan volt mellette. A lányom akkor épp medika és épp Kolozsváron, és tehát szinte naponta nála van. Később a feleségem szabadságolja magát a televíziótól, ahol szerkesztő, és beköltözik melléje a kórházba. Egy-egy hétre.

Nos ebben az időszakban történik valami, aminek a hatása máig tart.

Egyszer csak, minden különösebb bejelentés vagy felhajtás nélkül meglátogatta anyámat a kórházban egy fiatal pap. Tudnia kell, hogy a mama nagyon vallásos volt. Minden sikerem hallatán azonnal sírva fakadt örömeiben, majd aztán letörölte a könnyeit, és szomorúan ennyit mondott: csak azt érném meg, hogy hálát adsz ezért a sok jóért az Istennek...

Persze én sohasem ellenkeztem. Nem vitattam, hogy az Isten nevezett ki igazgatónak, vagy esetleg valaki más. Hallgattam. De nem is lehetett vele vitatkozni. Mikor a kislányom annyi időse lett, egy szép napon jött, és bejelentette, hogy akkor ő most elviszi és megkeresztelteti. És megtette. Én ugyan félttem a párttól, de – úgy látszik – tőle jobban.

No de térjünk vissza a papra, aki máskor is eljött hozzá a kórházba. Kisebb ajándékokat is hozott. Édességet. Olvasni való vallásos könyveket. Szentképet. De főleg beszélt neki. És a mamának ez nagyon jólesett. Nem mintha a lányom, a feleségem vagy pláne az én jelenlétem nem lett volna számára állandóan áhított pillanat, a papi vizit mégis más volt. Nyilván az is közrejátszott ebben, hogy a papot Isten szolgájának tudta és mondta. De volt ott egyéb is. És ez egyszer ki is szakadt belőle. Mikor a pap, akinek már a nevét is tudta, én is tőle tudtam meg, hogy Czirják Árpád tiszteendő úr a neve, nos, amikor a baj súlyosbodtával már szinte naponta kereste meg, egy morfium utáni fájdalommentes pillanatában így szólott hozzá: – Tiszteendő úr, biztos, hogy nem téveszt maga engem össze valakivel? Hiszen én ennyi figyelmet nem érdelek az egyháztól, én egy szegény mosonő voltam...

És ekkor történt az, amire ma azt mondom, hogy életem legfontosabb eseménye, de legalábbis az egyik legfontosabb.

A pap – áldja őt meg ezért az Isten! – végighallgatta anyámat, és végül határozott hangon így szólott hozzá: – Nem tévesztjük össze, Huszár néni. Ön egy nagyon szép, Istennek tetsző cselekedetet hajtott végre, amiért az Anyaszentegyház hálás önnek. Áldozatos, nehéz munkával és erős keresztényi hittel felnevelt egy fiút. Mi ezt az áldozatos, példamutató életet háláljuk meg szerény szolgálatunkkal.

...Azt hiszem, ember még nem tett ilyen jót embertársával, mint ez a fiatal pap tett vele. Ugyanis szegény mamának ez volt a titkos nagy bánata, amit én – lassan az ő korába vénülve – nagyon megérték: hogy hiába volt minden küzdelem. És akkor jön egy ilyen – bocsásson meg, ezt le kell fordítanom mai nyelvre – jön egy ilyen abszolút biztos cég abszolút szavahihető küldötte, aki közli vele, hogy ő egy hős anya! Sőt többet, hogy az Isten a fiának megbocsátja azt, amit ő neki nem tudott.

Pár nap múlva a mama kiszenvedett. A család akkor is mellette volt.

Aztán – papi segédlettel, ahogy ez már természetes – eltemettük. Ferencz István monostori plébános temette...

Én azonban nem tudtam napirendre térni a dolog felett, és a temetés másnapján felkerestem a kolozsvári főtéri plébánián Czirják tiszteendő urat. A nevem hallatára

többen előkerültek. Fiatal papok valamennyien. Mondtam, hogy jöttem megköszönni azt, amit érettem tettek. Csak – sajnálkoztam – én ezt a nagy jószágot nem tudom meghálálni...

És ekkor különös dolog történt. Czirják tisztelendő úr – aki ma Erdélyben valahol főesperes –, nos a tisztelendő, mielőtt hálámat folytattam volna, így szólott: – Tisztelt főszerkesztő úr, ha ön most azt mondaná, hogy hálából azért, amit mi tettünk, ezentúl vasárnap megjelenik a nagymiséen, nos ha ezt mondaná, arra kérném: ne tegye! Az Anyaszentegyháznak sokkal fontosabb, hogy ön ott van, ahol van, semmint, hogy egy hívővel több legyen a szentmisén.

A szegyenre emlékszem, amit akkor éreztem. Példa erre az, hogy én, aki akkoriban ilyesmit sosem szoktam, most magyarázkodni kezdtem. Hogy ezzel az én szerkesztői munkámmal bizony nagy kompromisszumok is járnak.

A tisztelendő megint megállított. – Ne higgye, főszerkesztő úr, hogy mi nem mérlegelünk. És azt se, hogy nem olvasunk. Én amit most mondok, arra alapozom, hogy a lehetőségeihez képest mit tett. Örvendek, ha nagy bánatában ki tudtuk fejezni ön iránti ragaszkodásunkat.

...Nos, Professzor úr. Ennek több mint tíz éve. Én azóta nagyon nagy megpróbáltatásokon mentem keresztül. Életemről is lemondtak egyszer az orvosok. Munkáságom egy nagyon fontos tárgyát, a lapot, amibe – engedje ezt mondanom – alapítóként én leheltem lelket, nos, azt is kitépték a kezemből. És végül... Alig merem kimondani, de a drága, sokat szenvedett Méliusz József leírta volt lapomba, hogy: valósággal kiüldöztek Romániából.

Mindent elveszítettem tehát.

De amikor ma erőt kell gyűjteni, legalább annyit, hogy reggel felkeljek, hogy legalább felmérjem, hogy mit kellene tennem, nos, ekkor még most is Czirják tisztelendő úr szavai jutnak eszembe. És az, hogy mégsem éltem méltatlanul...

Ezt követően mindketten hallgattunk.

Végül a Professzor szólalt meg.

– Hát most már én kérem, hogy folytassuk holnap.

* * *

Másnap – döbbenetemre – üres volt a professzori kabinet.

– Nem késtem el! – mondtam ijedten a titkárnőnek.

– Nem – mondotta, és mosolygott. És átadott nekem egy borítékot.

– A Professzor úrtól?

– Tőle.

– Nem üzent semmit?

– A levélben mindent megír.

Kibotorkáltam az ajtón, talán köszönni is elfelejtettem. És leültem a kórház folyosóján talált első padra.

„Tisztelt Barátom!

Jobbnak látom ezt a megoldást. Önnek nincs szüksége szövegekre. József Attilával kapcsolatban olvastam egy szakértői véleményben, hogy íróembert nem kell analizálni, megteszik ezt ők saját maguk. Egyfolytában ezt teszi maga is. Megfigyelésem szerint Ön jól ismeri önmagát és a bajait. A szorongásos pszichózisát. És Földes László barátja,

aki pszichológiát végzett, nagyon okosan határozta meg – látom – a bajt: a szorongás a bármikor bekövetkezhetőtől való félelem. Tehát a szorongó ember mindig megtalálja, hogy mitől féljen.

Önnél most hat egy másik tényező is. Ön évtizedeken keresztül valahol mindig fontos ember volt. És itt hirtelen arra döbbsent rá, hogy nem kell senkinek. Az erdélyieknek azért, mert onnan eljött, az ittenieknek – gondolom – hogy idejött, hisz arra a kevés pénzre így is túl sokan vannak.

Én ezt szándékosan mondom az ön szemébe ilyen kegyetlenül. Hisz ezért trok, mert azt hiszem, élőszóval mindezt nem tudnám elmondani.

Ajánlok azonban önnek egy új életplatformot. Most már a kezemben van minden laboratóriumi eredménye. Ennek alapján mondom: ha maga ott marad Romániában, ha magát ezek az új és vad és barbár események ott találják, és ha nem is fizikai, csupán lelki-szellemi állásfoglalásra készítetik, akkor maga ebbe belehal. Ezt felelősségem teljes tudatában mondom.

És itt az általam kínált új platform: ezek a mostaniak ajándék évek! Tudja! És örvendjen nekik! És vigyázzon rájuk! És próbálja erejéhez mérten hasznosítani: a maga erdélyi népe javára.

Kérem, gondolkozzon el ezen. Holnap várom ebben az órában, hogy a további kezelését megbeszéljük.

Meleg barátsággal..."

* * *

Hetek teltek el azóta. Még nem tudom rávenni magam, hogy felkeressem.

Igaz, hogy mintha jobban is volnék.

Persze nem ez az egyetlen ok.

Erre az frásra vártam. Meg akartam mutatni magam így, restauráltan.

(1992.)